

Sabra og Shatila fjöldamorðið

Í upphafi tuttustu aldar var gyðingleg tilvist í Palestínu skömmunar: dreifing landbúnaðar-**kibbutza**, nokkur borgarsamfélög og endurreisn hebresku sem takmarkaðist aðallega við helgihald og fræðimennsku. Landslagið fór að breytast með **Haavara (flutningssamningnum)** frá 1933 og **Évian-ráðstefnunni** frá 1938, sem báðar – á mjög mismunandi hátt – auðu gyðingleg flutning frá nasistastýrðu Evrópu. Á fimmur árum margfaldaði innflytjendafjöldi gyðinglega íbúafjöldann í Palestínu nokrum sinnum, breytti þjóðfræðilegu jafnvægi og stjórnmálalegum sjóndeildarhring landsins.

Balfour-yfirlýsingin frá 1917, sem síðar var felld inn í skilmála **breta-mandaatins**, lofaði stuðning við „uppreisn þjóðlegra heimili fyrir gyðinglega þjóðina í Palestínu“, en – lykilatriði – ákvað að „einskis skuli gert sem gæti dregið úr borgarlegum og trúarlegum réttindum núverandi ógyðinglegra samfélaga.“ Engu að síður höfðu forystumenn sionistahreyfingarinnar frá fyrstu dögum hreyfingarinnar talað um *hernám* og *næringar* sem nauðsynlegar áfanga á leiðinni til ríkis. Hugsuðir eins og Theodor Herzl, Chaim Weizmann og síðar David Ben-Gurion ræddu ekki hvort gyðinglegt ríki ætti að vera í Palestínu, heldur hvernig það ætti að tryggja og stækka það á landi sem þegar var byggt.

Fyrir innbyggða þjóðina – múslima, kristna og gyðinga jafnt – vakti útsýnið af stórum innflytjendamagni undir nýlendumanda bæði kvíðu og viðnáms. Arabísk uppreisnin síðari 1930 ára endurspeglaði ótta við að það sem kynnt var sem skýli frá evrópskum ofsóknum væri í raun að verða hentugleiki til eignarráns. Það sem hafði byrjað sem samhliða samfélög undir óttómanstjórninni var endurskipað í keppikefni þjóðlegra undir breskri eftirliti.

Nakban

Í nóvember 1947 lagði **deilingu Sameinuðu þjóðanna (Ályktun 181)** til að skipta landinu í tvo ríkissvæði, og úthluta **56% Palestínu** gyðinglegum íbúum, sem þá skipuðu um þriðjung íbúanna og áttu um **7% landsins**. Fyrir meirihluta Palestínu-ara sem virðist minna sem samkomulag en sem eignarrán samþykkt með alþjóðlegri ákvörðun. Þegar borgarastyrjöld braust út milli samfélaganna og Bretar drógu sig til baka, tryggðu sionískir herir fljótt og stæktu svæðið sem þeim var úthlutað.

Árið 1948 hröðustuðu atburðirnir handan endurminninga. Vopnað átök sem sionískir paraherir – sérstaklega **Irgun** og **Lehi** – höfðu háð gegn arabískum samfélögum og breskri stjórn víkkandi í opið uppreisn. Sprengjuárásir og morð þeirra náðu langt út fyrir Palestínu; ein árás sló jafnvel **breska sendiráðinu í Róm**. Þreyttir og æ meira ófærir um að hemja ofbeldið **lögnuðu Bretar mandat sínu**, og sendu óleysanlegu Palestínu-spurninguna til nýstofnaðra **Sameinuðu þjóðanna**.

Niðurstaðan var **Nakban** – „óhamingjan“ –, þar sem yfir **700.000 Palestínumenn** voru rekningir eða flúðu heimili sín meðal kerfisbundinna herferða á ótta og eyðileggingu. Þorp voru jafnað við jörðu, fjölskyldur dreifðar um nágrannaríkin arabísk, og þjóðlegt samfélag sundrað næstum yfir nótt. Sameinuðu þjóðirnar þekktu þjáningu þeirra með **Ályktun 194** (desember 1948), staðfestu rétt flóttamanna til að snúa aftur eða fá bætur. En það loforð var aldrei framfylgt. Óframkvæmd þess leyfði Ísrael að styrkja nýjar landamörk sín og arabískum gestaríkjum að meðhöndla flóttamanna tilvist sem *bráðabirgða* – tímabundna ástand sem hefur staðið yfir í meira en sjö áratugi.

Palestínska diasporan

Ofbeldið 1948 skildu eftir sig landslag eyðileggingar og landflótta. Milli **10.000 og 15.000 Palestínumanna** voru drepnir í bardagunum á meðan þúsundir annarra slasaðust í fjöldamorðum og rekningum þegar borgir og þorp fellu. Samtíðar rannsóknir, þar á meðal nákvæm skjalddagbók sögumannsins **Walid Khalidi** í *All That Remains*, skrá um eyðileggingu **yfir 400 palestínskra þorpa**, sum jafnvel alveg strokkað af kortinu, rústir þeirra síðar yfirbyggðar með nýjum ísraelskum landnæmum eða skógum gróðursettum af Jewish National Fund til að fela leifar búsetu.

Sumarið 1949 hafði **flóttamannafjöldinn náð um 750.000**, úr 1,2 milljóna arabískra íbúa fyrir stríðið. Fjölskyldur flúðu í bylgjum: fyrst frá strandborgum eins og Jaffa, Haifa og Acre; síðan frá Galíleu og miðlægum hæðum þegar sionískir herir – brátt sameinaðir í **Israel Defense Forces (IDF)** – lögðu fram **Plan Dalet**, stefnumótandi teikningu sem leyfði óbyggð á svæðum sem taldust óvini eða stefnumótandi mikilvæg.

Nágrannaríkin höfðu mannlega strauminn ójafnt.

- **Jórdanía** tók stærsta hlutinn, um **350.000**, margir sem síðar fengu jórdanskt ríkisfélag.
- **Gaza**, undir egypska stjórn, tók um **200.000**, sem svældi þröngu ræsuna í eitt þéttbýlasta svæði jarðar.
- **Líbanon** tók um **100.000–120.000**, sem settir voru í skyndigróðraðir útihúsum í kringum Tyr, Sidon og Beirút.
- **Sýrland** samþykkti **80.000–90.000**, endurhæfði þau í kringum Damaskus og Aleppo. Minni tölur náðu **Írak** og **Egyptalandi eðlilegt**, þótt þessir flóttamenn flyttu oft aftur í leit að stöðugleika og vinnu.

Sameinuðu þjóðirnar stofnuðu **UNRWA (United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees)** árið 1949 til að veita mat, skýli og skólagjald. En mandat stofnunarinnar – ætlað sem tímabundin mannúðleg aðgerð í bið eftir endurflutningi – varð skífa fasts í stöðugri stöðu. Þótt **Ályktun 194** kynndi rétt flóttamanna til að snúa aftur, gerðu hvorki alþjóðasamfélagið né nýja ríkið Ísrael skref til að innleiða það. Arabísk gestaríki, vitnandi til sömu ályktunar, neituðu að veita ríkisfélag, og sögðu að það myndi lögleiða Ísraels neitun við að endurflutning burtfluttum. Þannig voru flóttamenn 1948 frá upphafi fangir tveggja neitunar: neitun við að snúa aftur og neitun við að tilheyra.

Palestínskir flóttamenn í Líbanon

Líbanon, minnst nágrannaríkjum Palestínu, bar álag óhóflegur miðað við stærð sína og brothætt samfélagsgerð. Þegar fyrstu bylgur flóttamanna yfirðu suðurlandamæri hans árið 1948 komu þeir þreyttir, oft gangandi eða á öðrum, bera eingöngu lykla að heimahúsum sínum og skjöl að týndum eignum. Milli 1948 og 1949 komu um **100.000 til 120.000 Palestínnumenn** inn í Líbanon – um það bil einn sjöundi af heildarflóttamannafjöldanum sem stríðið skapaði. Nýstofnaða **UNRWA** skráði **127.000** af þeim árið 1952, og settu fjölskyldur í skyndihús í nágrenninu við Tyr, Sidon, Tripoli og úthverfum Beirúts.

Móttaka Líbanons var mótuð af eigin **trúarbrögðalegu jafnvægi** – brothætttri deilingu valds milli maroníta kristinna, sunnínna og shía múslima, og drúsa – og almennum ótta við að veita ríkisfélag tugþúsundum aðallega sunnínna flóttamanna myndi trufla það jafnvægi. Ólíkt Jórdaníu, sem síðar gerði mörg Palestínnumenn að ríkisborgurum, hélt Líbanon þeim **ríkislausum**, bauð búsetu en ekki þjóðerni. Þeir voru merktir *gestir*, hugtak sem felur í sér bæði tímabundna vernd og pólitískan útiloka.

Í upphafi þjuggu flóttamenn í tjaldum á móðugrunni, háðir UNRWA skiptingu og neyðaraðstoð. Með tímanum urðu tjaldin til sinkpakabúða og síðar til betónhúsa, en **lögmaet óstöðugleiki þeirra** varð kóðaður. Samkvæmt lögum voru Palestínnumenn bannaðir að eiga fasteignir, að ganga í stéttarfélög eða að starfa í yfir sjötíu starfsgreinum, þar á meðal læknisfræði, lögum og verkfræði. Ferðir milli útihúsa og borga krafðust leyfa; aðgangur að menntun og heilbrigðisþjónustu varð háður stöðugt undirfjármagnaðri UNRWA kerfi.

Tólf opinber útihús mynduðu að lokum, frá **Ain al-Hilweh** nálægt Sidon – nú stærsta í Líbanon – til **Shatila** og **Bourj el-Barajneh** í Beirút. Ofbýli náði fljótlega ótrúlegum þéttleika: í Shatila bjuggu **30.000 manns á minna en hálfum fermetrakílómetra**. Grunnkerfi var lágmark; skólp- og vatnslagnir hrundu; rafmagn blikkaði í nokkra klukkustundir á dag. En mið í skorti urðu útihúsin líka rými seiglu – með skólum, sjúkrahúsum og stjórnálagssamtökum sem studdu sameiginlega auðkenni sem varð fest við *réttinn til að snúa aftur*.

Líbanon-skilyrði, studd af stórum hluta stjórnálagssins, héldu því fram að Palestínsmen tilvistin væri tímabundin. Þessi staðan var ekki aðeins þjóðfræðileg heldur hugmyndafræðileg: að samþætta flóttamenn, var haldið, myndi leysa upp kröfuna sjálfa um að þeir ættu að snúa aftur í heimaland sitt einn dag. Því varð **Palestínska landflóttinn í Líbanon bæði mannúðlegur ástand og stjórnmálalegt yfirlýsing** – sýnilegt vitni um sár sem arabíska heimurinn sór að græða ekki of snemma.

Rétturinn til að snúa aftur

Í áratugi voru útihúsin ekki aðeins landfræði landflóttamanna heldur hægt eldfimur siðferðislegur neyðarástand. Hugsaðu um kynslöð fædd í tjaldagötum þar sem hús afa þinna er aðeins til í minningu lykils geymdur undir koddanum – þar sem þér er sagt, endurtekið og opinberlega, að þú getir aldrei tilheyrð. Eftir meira en þrjátíu ár þar sem **rétturinn til að snúa aftur** var pappírslöfa, UN ályktanir endurómuðu en voru ekki framfylgtar, og gestaríki meðhöndluðu flutning sem tímabundinn stjórnsýsluvandamál,

stóðu mörg Palestínumenn í Líbanon frammi fyrir dimmri reikningsskuld: engin ríkisfélag, takmarkað vinnu, takmarkað menntun, og enginn lagaleg leið til að endurkröfu land eða reisu. Fátækt var ekki bara efnisleg; hún var lögfræðileg: ástand sem framleitt og styrkt var af lögum og stefnum sem gerðu varanleika ómögulegan.

Það er ekki erfitt að sjá hvernig slíkt ástand radíkaliserar. Þegar kærulegar úrræði stöðvast og alþjóðastofnanir mistekst að framfylgja, grípa venjulegir fólk oft til verkfæra innan seilingar sinnar – skipulagða stjórnsmál fyrst, og síðan, fyrir suma, vopnaðan viðnáms. Upphaf Palestínu-frelsunarstofnunarinnar (PLO) og hennar samsettu gerilluhópa verður lesið gegn þeim bakgrunni af eignarráni. Fyrir mörg flóttamenn var að taka vopn ekki óhlutbundin hugmyndafræði heldur konkret svar við daglegum niðurlægingum: neitun við grunn borgarlegum og efnahagslegum rétti, lokun landamæra, og hægri eyðileggingu heimilis. Fyrir þjóð sem hafði séð þorp jafnað við jörðu og nágrannar rekna út árið 1948, og síðan séð alþjóðakerfið þekkja rétti sína án að framfylgja þeim, varð ofbeldi eina tungumálið sem virðist fært um að búa til athygli, hefð og – hversu sorgleg sem það er – öryggi.

Þessi mannlegi rök útskýra hvers vegna vopnaðir flokkar settu upp bækur í og umhverfis útihúsin, hvers vegna þeir skipulögðu félagslegar þjónustu þar, og hvers vegna útihúsin urðu herlöguð með tímanum. Það afsakar ekki skaðann sem fylgdi. Gerilluaðgerðir yfir ísraelska landamærin boðuðu hefnd sem féllu aðallega á almennum borgurum; sameiginlegar refsingar dýpkuðu líbanskar hræðslu og veittu forsenda harkalegri aðgerðum. Í stuttu máli skapaði snúningurinn að krafti endurhvarf: ríkisleysi og jaðarsetning ýtti hlutum flóttamannafólksins til herninnar; herinninn kallaði fram hernaðarleg svör og pólitískan ógildingu; þessi svör styrktu útilokun flóttamanna.

Séð þannig var innrásin 1982 – og fjöldamorðið sem fylgdi í Sabra og Shatila – ekki sjálfgefinn brotthluti heldur katastrófísk endir keðju sem smíðuð var af misteknum réttindum, styttum úrræðum, og auknum hringrás hefndar. Siðferðilegi flóknleikinn er augljós: ríkið og alþjóðakerfið sem skapaði limbo útihúsanna ber ábyrgð á að búa til aðstæður þar sem fólk fannst þvingað til að standast – en viðnáms sem tekur ofbeldisform, sérstaklega þegar það miðar að borgurum, skapar líka nýjar fórnarlömb og breytir siðferðilegri afgrund.

Rétturinn til að standast

Alþjóðalög sjálf bjóða upp á nokkra grundvöll fyrir því hvernig þessar valkostir voru réttlættir síðar. Samkvæmt **Fjórðu Genfubókunum** og **Viðbótarsamþykkt I frá 1977**, hefur þjóð undir **erlendri hernámi** rétt til að standast þeim hernámi – þar á meðal, í ákveðnum aðstæðum, með vopnuðum hætti – svo framarlega sem slíkur viðnáms virðir bann við að miða að borgurum. Aðalþing Sameinuðu þjóðanna staðfesti þetta meginreglu ítrekað á 1960 og 1970 árum í ályktunum sem þekktu „lögmæti baráttu þjóða undir nýlendu- og erlendri stjórn við að nýta rétt sinn til sjálfsákvörðunar.“

Hvort þessar ákvæði eigi við Palestínumenn **sem búa í landflótta** frekar en beint undir hernámi er umdeilt. Land og heimili þeirra voru enn undir stjórn Ísrael ríkis, en þau sjálf voru lokuð í nágrannasvæðum, neitað að snúa aftur, og raunverulega ríkislaus. Fyrir mörg

Palestínsku hugsuðir og lögfræðinga, hrifsaði sá landflótti réttinn til að standast ekki; það færði bara bardagavöllinn. Í sjónarmiðum þeirra náði rétturinn til vopnaðs viðnáms til þjóðar sem *hernámið hafði fylgt yfir landamæri* – með rekningum, blokkötum, og hernaðarlegum innrásum í sjálf flóttamannabúðirnar.

Í framkvæmd breyttu þessar lagalegu röksemdum lítið um lífð veruleika: Ísrael taldi allar vopnaðar athafnir frá líbansku jörðu árás, á meðan Líbanon meðhöndlaði flóttamannastríðsmenn sem bæði gesti og skuldbindingar. Niðurstaðan var ríki í ríki – **kvasi-sjálfstæð tilvist PLO í suður Líbanon** –, sem sumir flokkar þoldu og aðrir hataðir. Sem 1970 áratugurinn gekk á, urðu útihúsin ekki aðeins tákn eignarráns heldur líka fremstu línun vaxandi svæðisbundins átaka.

PLO í Líbanon

Í lok 1960 ára höfðu líbansku flóttamannabúðirnar orðið miðpunktur Palestínsku þjóðlegu hreyfingarinnar í landflótta. Eftir **Six-Day War 1967** og Ísraels hernámi Vesturbakka og Gaza, fundu Palestínsku viðnáms hópum sig dreifðir um arabíska heim, bækur þeirra í Jórdaníu, Sýrlandi og Líbanon breyttust í hnútum transnasal baráttu.

Í **september 1970** rakti jórdanskur konunglegur PLO eftir blóðugu borgarastyrjaldi þekktu sem *Black September*. Þúsundir bardagamanna flúðu norður yfir landamærin til Líbanon, þar sem útihúsin buðu bæði skýli og tilbúna nýliðun. Inngangurinn breytti pólitísku jafnvægi Líbanon. PLO byggði sambærileg stjórnkerfi – rekur skóla, sjúkrahús og velferðarkerfi í gegnum sína **Palestine Red Crescent Society**, á sama tíma og það skipulagði vopnaða vængi eins og **Fatah**, **Popular Front for the Liberation of Palestine (PFLP)**, og **Democratic Front for the Liberation of Palestine (DFLP)**.

Fyrir mörg flóttamenn tákn sem PLO komu inn valdefling: í fyrsta skipti síðan 1948 voru Palestínumenn ekki bara móttakendur aðstoðar heldur umboðsmenn eigin örlaga. Fyrir stórum hluta líbansks stjórnmalaklasans leit það hins vegar út eins og ríki í ríki. Landamæraárásir í norður Ísrael drógu hefndar loftárásir sem drapu líbanskar borgara og eyðilögðu innviði, dýpkuðu gremju meðal samfélaga sem höfðu ekki valið að hýsa stríð.

Óþægilega samlífi milli líbansks ríkis og PLO var formlega **Cairo Agreement frá 1969**, sem Egyptaland miðlaði. Það veitti Palestínumönnum takmarkaða sjálfræði í útihúsum og rétt til að bera vopn í markmiði að standast Ísrael – óviðskiptanleg afsláttur á líbansku yfirráðasvæði. Í stuttan tíma héldi þessi ráðstefna brothætt jafnvægi: Líbanon gat fullyrt samstöðu við Palestínu-sökina á sama tíma og það ýtti ábyrgð á velferð og öryggi flóttamanna.

En sem Líbanon eigin trúarbrögðatensur versnuðu, sundraðist ráðstefnan. Hermagn og pólitísk áhrif PLO uxu, línulagaði það með vinstrimönnum og múslim flokkum í **Líbanon borgarastyrjald 1975–1990**, á sama tíma og hægri kristnar milítur, sérstaklega **Phalangists**, urðu að sjá Palestínumenn sem bæði þjóðfræðilegt ógn og erlenda her. Árekstrar milli Phalangists og PLO-sambandsherja braust út yfir Beirút og suður, breytti hverfum og útihúsum í fremstu línun.

Ísrael, sem fylgdist með ruglinu yfir landamærin, byrjaði að sjá Líbanon ekki bara sem öryggisógn heldur sem tækifæri. Ísraelskt forusta leitaði til að gera PLO hermagnlega óvirk á sama tíma og það ræktaði bandalög með kristnum milítum sem deildu sameiginlegum óvini. Frá lokum 1970 ára veitti Ísrael vopn, þjálfun og lágstjórnunarstuðning **South Lebanon Army (SLA)** og hlutum **Phalangist hreyfingarinnar**, byggði virkilega proxy krafti meðfram norðan landamærum sínum.

Í **mars 1978**, eftir PLO árás á Ísrael strandveggar sem drap 38 borgara, hleypti Ísrael af stokkunum **Operation Litani**, innrás til Litani-ár og drap meira en þúsund líbanskar og Palestínskar borgara. Þótt aðgerðin væri réttlætt sem andi-hryðjuverkamál, var undirliggjandi markmið að ýta PLO norður og stofna buffer svæði patrúlerað af SLA. **UN Interim Force in Lebanon (UNIFIL)** var send í kjölfar, en mandat þess var veikt og tilvistin aðallega táknræn.

Næstu árin sáu hringrás aukningar: PLO árásir, Ísrael loftárásir, hefndar skothringar, og smám saman rótgrónar beggja hliða. Árið **1981** fullyrðu Ísrael embættismenn yfir 200 dauða Ísraelsmanna árlega frá landamæra eldi, á sama tíma og líbanskar borgir þjáðust reglulegar sprengjuárásir í staðinn. Í sömu tímabil, **Ariel Sharon**, þávarandi Ísrael vörður, hugsaði upp á stærri áætlun – að muldra PLO hermagnlega, reka það úr Líbanon, og setja upp vini kristinn-stýrt ríkisstjórn í Beirút undir **Bashir Gemayel**, maronít Phalangist leiðtoga.

Innrásin 1982: Operation Peace for Galilee

6. júní 1982 hleypti Ísrael af stokkunum fullum skala innrás í Líbanon undir dulnefni **Operation Peace for Galilee**. Opinberlega var tilgangurinn takmarkaður: að ýta Palestínsku gerillakröftum 40 km norður frá landamærunum til að stöðva landamæra-rakettu eld. Í raun hafði umfang aðgerðarinnar teiknað miklu metnaðarfullra varnarmálaráðherra **Ariel Sharon** og samþykkt af forsætisráðherra **Menachem Begin**. Óútsagt markmiðin innihéldu eyðileggingu **PLO hermagnlegs og pólitíks innviða**, rekningur forystu sinnar úr Líbanon, og setningu pro-Ísrael ríkisstjórnar í Beirút undir **Bashir Gemayel**, maronít Phalangist leiðtoga.

Skala sóknarinnar afhjúpaði raunverulegan tilgang. Næstum **60.000 Ísrael seldur**, studdir **800 tankum, hernaðarbrigðum og flugflokkunum**, yfirðu landamærin í samræmdum árásum meðfram ströndinni, í gegnum miðlægar hæðir og í austur Bekaa dali. Innrásin yfirflutti fljótt UNIFIL stöður og líbanskar þorpi, og fór langt yfir 40 km mörkinum á dögum. 8. júní höfðu Ísrael kröftir náð **Tyr og Sidon**; 14. júní var **Beirút** sjálfur umkringdur – borg með næstum milljón borgara, nú undir belegging.

Mannlegur tollur var ótrúlegur. Samkvæmt líbansku ríkisstjórn mati, **um 17.000–18.000 manns** – yfirgnæfandi borgara – voru drepnir í upphafsfasa stríðsins, og margir þúsundir annarra slasaðir. Heilu hverfi í Sidon og Vestur-Beirút voru jafnað við jörðu undir stöðugum sprengjuárásum. Blaðamenn á vettvangi, þar á meðal **Robert Fisk** og **Thomas Friedman**, lýstu sjónum apokalyptískrar eyðileggingar: sjúkrahús keyrandi á kerti ljósi, lík fínstöckuð í götum, og börn bera hvíta fána eins og þau leituðu vatns.

Beleggið í Beirút

Í lok júní voru PLO eftirstöðvar bardagamanna – um **11.000** – fastir í Vestur-Beirút, umkringdir af Ísrael Defense Forces (IDF) landi, sjó og lofti. Beleggið stóð næstum tíu vikur. Ísraelsk falleri og loftárásir hamruðu á þéttbýldu hverfi dag og nótt, skáru rafmagn, mat og læknisefni. Sjúkrahús eins og Gaza Hospital og Makassed voru yfirþjappað. Dauðsföllin jókst daglega. Vestur diplómatar báru sprengjuárásina saman við beleggið Stalingrad, og athuguðu að Ísrael eldkröftur gegn fastri borgarafjölda var „útgöngulega ójafnvægi.“

Alþjóðlegur reiði jókst. **Öryggisráð Sameinuðu þjóðanna** fordæmdi innrásina í **Ályktun 508**, kallað eftir strax vopnahlé. Bandaríski sendiherra **Philip Habib** samþykkti óþreytandi til að semja vopnahlé. Eftir vikur þrýstingi var náð samningi í **ágúst 1982**:

- **PLO myndi rúma** Beirút undir vernd **Multinational Force (MNF)** samsett af bandarískum, frönskum og ítölskum herjum.
- Ísrael myndi stöðva framgang sinn og tryggja öryggi borgara sem eftirlátnir.
- MNF myndi vera tímabundið til að yfirfara umbreytinguna og koma í veg fyrir hefnd.

Milli **21. ágúst og 1. september** yfirgáfu næstum **14.400 PLO bardagamenn** og fjölskyldur Beirút til Túnis, Sýrlands og annarra arabískra ríkja. Rúmingin var gerð undir alþjóðlegri eftirliti og hrósað sem kærulegri sigri á þeim tíma – skipulögðu endi belegginu sem gæti loksins stöðugleika Líbanon.

En friður reyndist blekking. Ísrael dró sig ekki til baka frá Beirút jaðri eins og lofað; kröftir þess stóðu enn um borgina. **14. september**, aðeins dögum eftir að síðasta PLO konvoy yfirgaf höfnina, rifaði massívan sprengingu Phalangist höfuðstöðvar í Austur-Beirút, drap forseta-valinn **Bashir Gemayel** – aðalbandamann Ísraels og grunnstoð Sharon pólitísku sjónarmiðanna eftir stríð. Morðið, sem kennt er við aðild að Syrian Social Nationalist Party, sundraði Ísrael áætlanir og steypiti Líbanon aftur í rugl.

Sabra og Shatila fjöldamorðið

Þegar Ísrael tankar inn í **Vestur-Beirút 15. september 1982**, lá **Sabra** hverfið og nálægt **Shatila flóttamannabúð** í svæðinu sem þeir lokuðu fljótt. Þetta voru þéttbýlð hverfi með áætluðum **20.000–30.000 borgara**, aðallega Palestínskum flóttamönnum og fátækum líbönskum shía fjölskyldum. Síðustu PLO bardagamenn höfðu yfirgefið borgina tveimur vikum áður. Það sem eftir var voru óvopnaðir borgarar – karlar, konur, börn og ellilífeyrir – sem trúðu að vera undir vernd vopnahléi sem Bandaríkin og Ísrael höfðu tryggt.

Morð á **Bashir Gemayel**, Phalangist leiðtoga, veitti undanfyrirheitið hefnd. Á eftirmiðdegi **16. september** hittust **varnarmálaráðherra Ariel Sharon** og **stjórnarstjóri Rafael Eitan** með **Phalangist skipstjórum**, þar á meðal **Elie Hobeika**, í fremstu stjórn Ísrael Defense Forces nálægt Beirút alþjóðaflugvelli. Phalangistar – náíð bandamenn Ísraels – voru heimilaðir að fara inn í útihúsin „til að rífa upp hryðjuverkamannaleifar.“ Ísraelskir embættismenn samræmdu lágstjórnun, veittu samgöngur, og umluktu svæðið með herjum og hernaðarvögnum. Þeir skutu líka **upplýsingar flugur** í gegnum nóturnar til að auða aðgerðir milítanna.

Þegar inn, byrjuðu Phalangist einingar að drepa af handahófi. Yfir næstu **fjörutíu klukkustundir**, frá fimmtudagskvöldi til laugardagsmorgni, hreyftu þær sig frá húsi til húss, framkvæmdir heilu fjölskyldur, réðst á konur, og bulldózerar grafu lík í massagröfum. Margir fórnarlömb voru skotnir í nálægð; aðrir drepnir með hnífum eða granötum. Lifendur lýstu síðar götum línulögðum líkum og lykt af niðrottun fyllandi loftið.

Allan tímann fjöldamorðsins **haldust Ísrael seldur kordonum** um útihúsin, stýrðu inngöngu og útgöngupunkta. Skýrslur um grimmdarverkin byrjuðu að síða til Ísrael skipstjóra með radió á klukkustundum. Áhorfendur frá **International Red Cross** og blaðamenn í nágrannasvæðum varaði líka IDF embættismenn við massadrepum. En herinn blandaðist ekki. Drepin héldust næstum tveir heilir dagar áður en milítunum var loksins skipað út klukkan 8:00 **18. september**, eftir alþjóðlega reiði og beinum Bandaríkjum mótmælum.

Fórnarlömb og sönnun

Dauðsfjöldinn er umdeildur en hryllilegur í hvaða talningu sem er.

- **International Committee of the Red Cross** tilkynnti að minnsta kosti **1.500 lík endurheimt**, með heildardauðum mögulega náum **3.000**.
- **UN General Assembly rannsókn (1982)** metið milli **2.750 og 3.500** dauða.
- **Ísrael Kahan Commission** staðfesti **700–800** auðkenndar fórnarlömb en játaði að margir fleiri týndust.

Meðal dauðanna voru Palestínumenn, líbansk shía, og nokkrir Sýrlendingar – næstum allir borgarar.

Ábyrgð og samúð

Þótt fjöldamorðið væri framkvæmt af **Phalangist milítum**, var **Innblástur Ísrael stjórnkerfisins** í að auða aðgerðina óumdeild. Ísraelskir herir höfðu:

- **Heimilað** Phalangists inngöngu í útihúsin.
- **Umkringdi** svæðið, koma í veg fyrir borgara flóttu.
- **Ljósandi** nóttahiminninn fyrir þægindi morðingjanna.
- **Fengin skýrslur** um massadrepur og gerðu ekkert í næstum tveimur dögum.

Þegar fyrstu alþjóðlegu blaðamenn – þar á meðal **Robert Fisk, Loren Jenkins og Janet Lee Stevens** – komu inn í Shatila 18. september, fundu þeir martröð: götur stíflað líkum, bulldózer grafnar gröfur fylltar líkum, og lifendur streymandi í skelfingu. Myndirnar brenndu inn í alþjóðlega vitund og sundruðu Ísrael fullyrðingu um að það leitaði „friðar fyrir Galíleu.“

Rannsóknir og alþjóðleg viðbrögð

Fjöldamorðið kallaði fram strax alþjóðlega reiði. **UN General Assembly**, í **Ályktun 37/123** (desember 1982), fordæmdi það sem „verk af þjóðarmorði“ og hélt Ísrael ábyrgum fyrir að

koma í veg fyrir það. Í Ísrael sjálfu náði almenningsreiði óþekktum hæðum: um **400.000 manns** – næstum einn tíundi þjóðarinnar – gengu í **Tel Aviv** krefjast ábyrgðar.

Undir almenningsþrýstingi stofnaði Ísrael ríkisstjórn **Kahan Commission of Inquiry** árið 1983. Niðurstöður hennar voru fordæmandi, þótt varlega orðaðar. Nefndin dæmdi að:

- Ísrael bar „**óbeina ábyrgð**“ á fjöldamorðinu.
- **Ariel Sharon** var „persónulega ábyrgur“ fyrir að mistekst að grípa til aðgerða til að koma í veg fyrir blóðsúthellingu þrátt fyrir skýrar aðvaranir.
- Aðrir háttsettir embættismenn, þar á meðal **Rafael Eitan**, báru „persónulega sekt.“

Sharon varð þvingaður til að segja af sér sem varnarmálaráðherra, þótt hann væri enn í kabinettinu og, tveimur áratugum síðar, varð forsætisráðherra. Enginn Ísraelskur eða Phalangist embættismaður var nokkru sinni ákærður refsilega fyrir fjöldamorðið. Árið 2001 leituðu lifendur réttlætis gegnum **Belgískt stríðsglæpa mál** gegn Sharon og öðrum, en málið var vísað frá á grundvelli lögsagnar árið 2003.

Multinational Force (MNF) – sem fyrri brotthlutur hafði látið útihúsin óvernduð – snéri aftur til Beirút síðla september 1982, en tilvist hennar gæti ekki afturkallað það sem þegar hafði gerst. Mánuðum síðar braust ný ofbeldi út: sjálfsmordárásir gegn Bandarískum og Frönskum herjum, brotthlutur vesturherja, og Líbanon dýpri fall í rugl. Mið í rústum Vestur-Beirút, grafu lifendur Sabra og Shatila dauða sína í skyndigrafnum og byrjuðu langt, ósýnilegt verk sorgar.

Í **Líbanon**, dýpkaði Sabra og Shatila trúarbrögðasár. Fyrir kristnar milítur, það sementaði arfleifð sektar og hefndar; fyrir shía og Palestínu samfélög, það varð samansafn tákn af þjáningu og óréttlæti. Borgarastyrjöldin dró á sig átta ár enn, skilur eftir sig um **150.000 dauða** áður en **Taif samningurinn (1989)** endurreisti loksins brothættan frið. En flóttamennirnir urðu utangarðs af þeim þjóðlegum pakt, enn án ríkisfélags eða eignarréttinda, enn lokaðir í útihúsum sem höfðu verið heimili foreldra og afa þeirra.

Alþjóðlega, fjöldamorðið blottalögðu mörk mannúðlegra laga þegar pólitískur vilji vantar. **UN ályktanir, Genfubókunir**, og nýborin hugtak „**ábyrgð til að vernda**“ lýstu öllum banna við að koma í veg fyrir grimmdarverkin, en engin þýddist í virka framfylgju. Belgíska stríðsglæpa málið snemma 2000 ára opnaði spurninguna um ábyrgð stutt en varð loksins takmarkað með lögsagnarbreytingu. Til þessa dags hefur enginn dómstóll dæmt um morðin í Sabra og Shatila.

Menningarlega, fjöldamorðið heldur áfram sem sár og spegill. Kvikmyndir eins og **Ari Folman *Waltz with Bashir*** (2008) kanna draumkennda minni Ísrael seldra um samúð; bókmenntaverk eins og **Elias Khoury *Gate of the Sun*** og **Robert Fisk *Pity the Nation*** skrá mannlegu eyðilegginguna með stingandi nánd. Fyrir Palestínumenn, árlegur dagur í september er minna minningarathöfn en athöfn af samfelli – áminning um að sama ríkisleysi sem skilur þá óvernduð 1982 heldur áfram í dag í líbönskum útihúsum og yfir hernumdu svæði.

Fjörutíu árum síðar, **Sabra og Shatila** er meira en söguleg atburður; það er siðferðilegt mörk. Það þvingar andlitið af afleiðingum ógróinn flutningi, óframfylgtum loforðum,

óáskoruðum refsingarleysi. Það sýnir að þegar heill þjóð er rænt löglegum tilheyra, verður ofbeldi ekki undantekning heldur óhjákvæmileiki bíður sinn tíma.

Lifendur fjöldamorðsins eru nú gamlir, minni þeirra hverfa í sögulegar skrár, en vitnisburður þeirra heldur áfram sem viðvörun – að réttindi ríkislausra eru mælikvarða samvisku heimsins. Í lokin, Sabra og Shatila er ekki bara saga fjöldamorðs; það er saga ókláruðu spurningar tuttustu aldar: *hversu lengi getur réttlætið frestað áður en saga endurtekur sig?*

Epilógur: Landfræði landflóttans

Nakban og **Sabra og Shatila** eru ekki einangruð harmleikur heldur kaflar einnar samfelldar sögu manna sem gerðir voru ósýnilegir af valdi, laga sem lýst voru en ekki framfylgt, minni sem vopnuð var og gleymd í röð. Hver augnablik í þessari keðju minnir okkur á að þjáning, þegar hún er ekki þekkt, endurtekur sig í nýjum formum og á nýjum jörðu.

Loforð réttlætisins er enn aðallega retorík. En seigla þeirra sem muna – lifendanna sem enn halda lykla að týndum heimilum, barna sem vaxa upp í flóttamannabúðum enn bíða eftir að snúa aftur – vitnar um eitthvað óeyðilegt: neitun við að láta eyðileggingu vera endanleg dómkröfu.

Ef það er kennsla í þessari sögu, þá er það að engin öryggi byggt á eignarráni getur staðið, og enginn friður sem útilokar réttlæti getur haldist. Þangað til réttur burtfluttra til að lifa í reisn – hvort sem er með að snúa aftur eða þekktum tilheyra – er heiðraður, mun landfræði landflóttans halda áfram að stækka, og draugar **Sabra og Shatila** munu ganga með okkur öllum.

Heimildir

- Al-Hout, B. N. (2004). *Sabra and Shatila: September 1982*. London: Pluto Press.
- Arens, M. (1982). Statements to the *Washington Post*, June 1982.
- Brynen, R. (2022). *Palestinian Refugees in Lebanon*. Beirut: Institute for Palestine Studies.
- Fisk, R. (1990). *Pity the Nation: Lebanon at War*. Oxford University Press.
- Folman, A. (Director). (2008). *Waltz with Bashir* [Film]. Sony Pictures Classics.
- General Assembly of the United Nations. (1947). *Resolution 181 (II): Future Government of Palestine*.
- General Assembly of the United Nations. (1948). *Resolution 194 (III): Palestine - Progress Report of the United Nations Mediator*.
- General Assembly of the United Nations. (1982). *Resolution 37/123: The Situation in the Middle East*.
- International Committee of the Red Cross (ICRC). (1982). *Field Reports on the Lebanon Conflict*. Geneva.
- Israeli Government. (1983). *Report of the Commission of Inquiry into the Events at the Refugee Camps in Beirut (Kahan Commission)*. Jerusalem: State of Israel.

- Khalidi, W. (1992). *All That Remains: The Palestinian Villages Occupied and Depopulated by Israel in 1948*. Institute for Palestine Studies.
- Khoury, E. (2006). *Gate of the Sun*. New York: Archipelago Books.
- Peteet, J. (2005). *Landscape of Hope and Despair: Palestinian Refugee Camps*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Security Council of the United Nations. (1982). *Resolutions 508 and 521 (1982): Ceasefire and Situation in Lebanon*.
- Shlaim, A. (2000). *The Iron Wall: Israel and the Arab World*. New York: W. W. Norton.